

УДК 81'276.6:656.6 (045)

А.М. ВАРИНСЬКА
м. Одеса, Україна
Н.М. КОРНОДУДОВА
м. Одеса, Україна

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проаналізовано особливості становлення української морської термінології в різні історичні періоди розвитку суспільства; на матеріалі пам'яток писемності і словників, наукових праць істориків і мовознавців, що працювали над проблемами морської термінології, наведено морські терміни, що існували в певному періоді; звернено увагу на склад морських термінів і час їх появи; продемонстровано форми подання української морської термінології на сторінках розглянутих джерел.

Ключові слова: українська морська термінологія, періодизація розвитку морської термінології, пам'ятки писемності, словники.

За сотні років своєї історичної пам'яті людство упевнилося в тому, що народ живе доти, поки живе його мова (Островська, 2017: 3). Через мову – «спокоєвічне явище суспільного життя» (Онуфрієнко, 2009: 7) – народ репрезентує свої досягнення в науці, культурі, техніці, освіті.

Вивчення мови науки неможливе без базових знань термінології – особливого пласту лексики, який «вміщує всю сукупність термінів, що склалися стихійно у певній галузі наукового знання» (Васенко, Дубічинський & Кримець, 2008: 84) і «піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню» (Русанівський, 2000: 631).

Проблеми вивчення історії становлення української термінології у різні періоди розвитку суспільства досліджували І.І. Огієнко (Огієнко, 1935); І.Г. Верхратський (Верхратський, 1864); Г.Г. Холодний (Холодний, 1928); К.В. Дубняк (Дубняк, 1928); Т.В. Секунда (Секунда, 1930); О.Б. Курило (Курило, 2004); Л.О. Симоненко (Симоненко, 2001); Л.А. Васенко, В.В. Дубічинський, О.М. Кримець (Васенко, Дубічинський & Кримець, 2008); Г.С. Онуфрієнко (Онуфрієнко, 2009); М.С. Зарицький (Зарицький, 2004) та ін.

Питанню періодизації формування української наукової термінології присвятили свої праці Т.Р. Кияк (Кияк, 1994), В.Л. Івашенко (Івашенко, 2015), Ф.А. Циткіна (Циткіна, 1993), Л.В. Туровська (Туровська, 2005) та ін.

Розвиток української морської термінології (далі – УМТ) пов'язаний з історією формування термінологічної діяльності в Україні (Кубійович, 1994–1995: 324–327; Кубійович, 1999–2003: 1706). І.І. Огієнко зауважував, що «термінологія не постає відразу, а зазвичай відтворюється самим життям упродовж віків духовного та суспільного життя народу» (Огієнко, 1935: 495).

Вагомий внесок у вивчення УМТ зробили О.Т. Горбач (Горбач, 1958; Горбач, 1968), Б.В. Юрківський (Юрківський, 1928), А.А. Берлізов (Берлізов, 1959), Т.Л. Жавжарова, 1999), Б.Л. Богородський (Богородський, 1958), Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк (Панько, Кочан & Мацюк, 1994: 74) та ін.

Незважаючи на те, що морська термінологія стала предметом вивчення багатьох науковців, проблеми її становлення, функціонування, розвитку й надалі залишаються актуальними і потребують подальшого вивчення.

© А.М. ВАРИНСЬКА, А.М. ВАРИНСЬКА, 2021

Мета пропонованої статті – визначити особливості становлення української морської термінології у певній хронології, спираючись на періодизацію розвитку української наукової термінології, що її запропонував мовознавець М.С. Зарицький (Зарицький, 2004: 80–97). Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) дібрати з пам'яток писемності і словників, наукових праць істориків і мовознавців, що працювали над проблемами морської термінології, українські морські терміни; 2) продемонструвати специфічну форму опису УМТ на сторінках розглянутих джерел; 3) схарактеризувати особливості становлення УМТ у різні історичні періоди розвитку суспільства.

Джерельною базою дослідження УМТ слугували пам'ятки писемності, словники та енциклопедії, що вийшли друком у різні періоди історії; наукові праці істориків і мовознавців, які вивчали особливості української морської термінології; окремі розвідки, що вже були об'єктом наших досліджень.

Короткий екскурс в історію виникнення УМТ уможливило виокремлення п'яти періодів: перший – з IX ст. до кінця XVII ст.; другий триває впродовж XVIII ст.; третій припадає на початок XIX ст. – початок XX століття (1917 р.); четвертий поділяється на 5 етапів: 1) 1918–1920 рр.; 2) 1921–1933 рр.; 3) 1934–1939 рр.; 4) 1939–1960 рр.; 5) 1961–1990 рр.; п'ятий період розпочинається зі здобуттям Україною незалежності.

Перший період формування морської термінології – це шар номінацій річково-морських понять. Наприклад, «навколо слова *берег* групувалися синоніми *гора, пол, возполіє (кам'янистий), корга (морський), прикрій, поморів, бережіє; мілина* позначалася залежно від її виду словами *пісок, рінь, вимол (кам'янистий), луда; бистрина – борзина, потолніє, стрипень, поромис*; поверхня моря – *снадь, пучина, нирина* тощо» (Панько, Кочан & Мацюк, 1994: 74). Витоки УМТ сягають ще періоду Київської Русі, «коли на її території у IX ст. виробляли власні типи парусно-гребних суден, що мали свої назви» (Шаригіна, 2009: 63); Б.З. Якимович наводить назви на позначення давніх суден: «*човен, лодія, суд, струг, насад, павозок або павузок, учан*, які означали плавзасоби різної будови й величини; у цей час буди поширені терміни: *ніс, керма, кермило, упруг, ключ* (позаду прикріплена керма), *пря* (або парус) та вислови: «*вспяти паруси*» – напнути вітрила; «*возволочити, воспяти прі*» – піднести вітрила; «*волочити*» – перетягувати корабель (Якимович, 1992: 82–83). Існували також терміни *корма, човен, невід, острів, весло* (Чайка, 1996).

З писемних джерел Київської Русі дізнаємося, що існували загальні назви *корабель* і *ладдя*. Що стосується терміна *корабель*, то деякі дослідники, посилаючись на історичні джерела, аргументують східнослов'янське походження грецького «*κάραβος*». Так, «слово «*корабель*» прийшло в грецьку мову в архаїчному, первісному його значенні зі слов'янських мов. Антична Греція не знала слова «*κάραβος*», що позначало *судно*. В мові давньої Еллади зустрічається слово «*κάραβος*» у значенні *деревного жука* або певного виду *морського краба*. І тільки у творі Гезихія, що належить до VI чи початку VII ст. н.е., воно з'явилося, коли вже існувало у слов'ян» (Доценко, Богатырев, & Вахарловский, 1994 та ін.: 131). Літописи свідчать, що «візантійський імператор Костянтин Багрянородний застосовував слово «*корабель*» лише до суден русів, що знаходилися у візантійському флоті» (Чайка, 1996: 21).

Літописи Києво-Печерського монастиря (XI–XII ст.) констатують, що перші судна мали назви *лодія*, *дубас*, *дубок*, *човен*, *однодеревка*, *палубна лодія* (Доценко, Богатырев & Вахарловский, 1994 та ін.). На середину XII століття в літописах з'явилася нова назва – *палубна лодія*.

Дослідник Б.Л. Богородський зауважує, що в Чорноморському регіоні існувала цілісна, багата термінологічна система, зокрема, для *щогли* був ще й власний термін *арбор* чи *арбора* з варіантами *албор*, *алборо*, *албур*, *арбу-ро*, а часом *халбор* (з українською вимовою). У мові чорноморських рибалок, матросів, лоцманів і капітанів торговельного флоту Одеси, Феодосії, Керчі окремі специфічні терміни функціонували майже до 50-х рр. XX століття, наприклад: *пуна* (корма), *прова* (ніс), *гумина* (канат, якірний ланцюг), *сандал* (лот для вимірювання глибини моря) та інші (Богородський, 1958: 207).

З досліджень О.Т. Горбача дізнаємося, що судноплавна і суднобудівна термінологія в цей період формувалася також під впливом скандинавських мов: зі старо-нордійського (скандинавського) пішли такі давні новгородські назви суден, як *шнека*, *шняка* (ст.-норд. *snekkja*), *буса* (від ст.-норв. *bussa*), *ботя*, *якір*, *щогла*; існували також греко-візантійські терміни: *парус* (гр. *faros*, первісне «шмат матерії, плащ»), *канава* – «*рив*, *канал*» (гр. *kanava*, «підвал, льох», що з латини *canava*), *канат* – «мотуз» (гр. *kannata*) та інші (Горбач, 1958; Микульчик, 2003).

Запорозькі козаки активно використовували морську термінологію. Зокрема, Т.Л. Жавжарова зауважує, що поширеними були такі назви суден: «*байдак*, *байдара*, *дуб* (*дубас*, *думбас*, *дубок*, *дубище*), *липа*, *моноксила*, *сандал*, *фуркат*, *щобека* (*шебека*)» (Жавжарова, 1999). Науковці також зазначають, що термінологічні запозичення козацької доби мали тюркське походження: *чердак* (палуба), *бурундук* (канат), *сага* (річкова затока), *байдак*, *байдара*, *баркас* (види гребних суден)» (Фоменко, 1966); слова *чайка* (човен), *каюк* (річковий човен) (Панько, Кочан & Мацюк, 1994).

Судноплавні терміни німецько-польського походження почали з'являтися в Україні тільки з XIV століття – з розвитком річкової торгівлі, але значне поширення в морській терміносистемі набули лише у XVI – XVII століттях. З XVI століття трапляються номінації суден німецького походження: *шукта*, *ліхтан*, *бат*, *брандер* (Адріанова, 2004). У XVI – XVII ст. – у добу «українського Відродження» – посилюється увага до італійської мови як джерела поповнення словникового складу літературної мови: *галас*, *галера*, *флотилія*; наявні також випадки запозичень з французької мови: *абордаж*, *бухта*, *дебаркадер* (Русанівський, 1988).

Другий період розпочинається наприкінці XVII століття і триває впродовж XVIII століття: «поширюється суднобудування на верф'ях України, з'являються найрізноманітнішої будови вітрильні судна» (Шаригіна, 2009: 64). В цей часовий проміжок припадає багато запозичень морських термінів на позначення назв суден: *кліпер*, *бриг*, *барк*, *бригантина*, *каравела*, *фрегат*, *флагман* та ін. (Корнодудова, 2010: 281). У XVIII столітті запозичення з німецької, французької, голландської, англійської мов активно входить до загальнокультурного словника української літературної мови (Русанівський, 1988: 170–171), «пріоритет належить голландським запозиченням: *бухта*, *шторм*, *штиль*, *дюна*, *гавань*, *рейд*, *шлюзи*, *фарватер*, *баржа*, *баркас*» (Панько, Кочан & Мацюк, 1994: 76).

Третій період розвитку УМТ припадає на початок XIX ст. – початок XX століття (1917 р.). У цей період з'являються парові машини, виникають центри морського суднобудування і судноремонту на Півдні, постають морехідні школи (Варинська, & Корнодудова, 2012: 71). О.Я. Андріянова конкретизує, що «в XVIII–XIX ст. у морську термінологію запозичено здебільшого голландські терміни (*ватерлінія, киль, трос, форштевень, шпангоути* та ін.) й англійські терміни (*румб, трал, аврал, бриг, пірс* та ін.). Запозичення з німецької мови (*штандарт, фрахт, ранг, вест, кітель* та ін.) відбувалося через польське посередництво; з французької мови (*порт, гардемарин, балансир* та ін.) – через польське, а пізніше – через російське посередництво (Андріянова, 2007). З огляду на це, постає потреба технічних словників, особливо російсько-українських.

Українське термінознавство, на думку Г.С. Онуфрієнко, «формувалося на національному ґрунті з глибоким осмисленням доробку європейської термінологічної школи. Практика номінування понять у наукових розробках, спроби термінологічних узагальнень приводили вчених до висновку, що на етапі нагромадження термінологічного матеріалу є бажаною і необхідною синонімія» (Онуфрієнко, 2009: 210). Вважаємо, що на етапі становлення терміносистем синонімія не є недоліком, оскільки допомагає обрати оптимальну, найвдалішу назву.

Із лексикографічних праць 70-х рр. слід відзначити цінний «Опыт русско-украинского словаря» Михайла Левченка (Левченко, 1874), що «довго був єдиним добрим підручником для вивчення української лексики й, за висловом А. Кримського, відслужив велику службу українцям» (Кубійович, 1994–1995: 325). У словнику знаходимо такі відповідники: *бездна – безодня; кормчий, т. е. рулевой – стёрник; лодка – човен, (–парусная, въ Херсоне) – шаланда, (– большая длинная) – дуб, (выдолбленная из цельного дерева) – душогубка, (– легкая на Днепре) – чайка, (– весельная большая для прибрежного плавания въ море) – карбас.*

«Російсько-український словник» М. Уманця і А. Спілки виходив упродовж 1893–1898 рр. (Уманець & Спілка, 1925), згодом перевиданий в «Українському Слові», на думку Кубійовича, «зробив велику послугу українському громадянству» (Кубійович, 1994–1995: 325). Серед лексем, уміщених у ньому, такі: *весло, мн. весла = весло, мн. вёсла, велике – опачіна, на кормі – стерно, дёмено, правіло, на плоту або барці – трепло; лодка, лодочка = човен, невеличкий, видобаний з деревини і с'як-так обшитий дошками – каюк, каючок, видобаний, без обшивки, хисткий – душогубка, зроблений з дощок – баркас, баркастик; більший на Дніпрі і в Херсонщині – шаланда, довгий, що на дніпрових перевозах – дуб, дубок, великий зі щоглою – байдак, байдачок, у запорожців річковий або морський човен – чайка.*

Протягом 1907–1909 рр. вийшов чотиритомний «Словарь української мови» Б.Д. Грінченка (Грінченко, 1907–1909), де відбито і морські терміни, серед яких: *карбас, лощман, місток, кітва* та ін. Словник «створив можливість до дальшої праці на цілому полі, що концентрувалася найбільше в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові» (Кубійович, 1994–1995: 325).

Після повалення царату розпочався четвертий період, у якому виокремлюємо п'ять етапів. Характерним для описуваного періоду є стихійне видавання словників, у яких «спостерігається наближення наукової мови до живої української» (Зарицький, 2004: 89).

Перший етап (1918–1920 рр.) припадає на період української революції та боротьби за збереження української державної незалежності. Зі статей того часу дізнаємося, що в 1919 році поширеними були такі типи кораблів: *легкий крейсер, ескадрений міноносець, підводний човен*; у 1920 році – *лінійний корабель* (Варинська, & Корнодудова, 2012).

Часи української державності «викликали потребу цілої низки добрих практичних словників, особливо словників українсько-російських і російсько-українських, що до сьогодні не втратили своєї вартості, зокрема, це праці К. Дубняка, В. Дубровського, С. Іваницького й Ф. Шумлянського, О. Ізюмова...» (Кубійович, 1994–1995: 325).

«Російсько-український словник» С.М. Іваницького й Ф.М. Шумлянського, до якого «зверталися як до лексикографічного джерела, поряд зі словниками Бориса Грінченка і Євгена Тимченка» (Іваницький & Шумлянський, 2006: 3), вийшов друком у 1918 році. В ньому зафіксовано морські терміни: *рей (морськ.) – рея, друк щогловий; рейдъ (морськ.) – приступ; пароходство – пароплава́ба; катеръ – байда́к, (менший трохи) – дуб (у запорожців) – чайка* та ін.

«Русско-Украинский словарь» Б. Степаненка наводить таку лексику: *водолазъ – лази́вода; судно – ста́ток; екватор – рівник, рівноде́нник; кормило – стерно́; кораблестроительний заводъ – корабля́рня* та ін. (Степаненко, 1918).

У «Словнику російсько-українському» П. і П. Терпілів подано терміни: *барка – берлі́на; баркас – шала́нда; ва́ль – буру́н; водолазъ – норéць; палуба – чарда́к* та ін. (П. і П. Терпило, 1918).

Другий етап триває з 1921 по 1933 рр. Виходить у світ «Російсько-український технічний словник» В. Дубровського, де вміщено терміни, утворені на власному ґрунті: *анкер – якір (якоря); бабайка, речн. – кірма; бакен, морськ. – світич (-ча); бар, водн. – бурна́к (-ка); буксир – (канат) тягло́; пароход – тяглопла́в; комингс, морськ. – тасо́ля* та ін. (Дубровський, 1926).

У «Віснику Інституту української наукової мови» В.М. Юрківський «подає низку рибальських термінів що-до назов рибальського знаряддя, що-до назов будови морського дна, а також низку термінів що-до певного процесу рибальської праці, стану моря, рибальської команди» (Юрківський, 1928): *глибова (течія) – під сильний північний вітер (горішній) вода мчить у глиб моря, а тоді знову повертається до берега, де стає низовою; аламан – снасть, якою обкидують табун скумбрії, а тоді мотузкою та кільцями піднімають її; жолоб – глибоке місце на дні моря*.

У «Віснику Інституту української наукової мови» Я. Миколаєнко розглядає такі терміни: *берлі́на – закрите вантажне судно на Дніпрі (рос. – баржа); гонча́к – відкрите вантажне судно, берлина без помосту; гуза́ – задня частина судна (рос. – корма); мі́лиця – держак весла; опачі́на – гребне весло; ці́ва – горішній кінець якоря* та ін. (Миколаєнко, 1930).

У «Російсько-українському словнику» О. Ізюмова подано терміни: *бак – бак, -а; барка – ба́рка, -ки; винт – тві́нт, -та; навига́ція – навіга́ція, -ції* та ін. (Ізюмов, 1930).

З «Енциклопедії українознавства», дізнаємося, що «цей поживавлений темп української лексикографії припинився на початку 30-их рр. з розгромом Української Академії Наук та Інституту Української Наукової Мови, припинено видання всіх словників, «переглянуто» словники і всю термінологію, вилучено підручники й наукові видання» (Кубійович, 1994–1995: 326).

Третій етап (1934–1939 рр.). Інститут мовознавства, створений на місці репресованого, переглядає словники, видані до 1933 року: вилучає штучно створені слова, вузькодialeктні та архаїчні (Зарицький, 2004), але в українському науковому лексиконі закріпилася низка самобутніх назв, що постали на основі власних словотворчих засобів, серед яких: *корабелъня, паропла́в, хитави́ця* (Селігей, 2008).

Четвертий етап: час війни 1939–1945 рр. – термінологічна діяльність припиняється. Поступове її поновлення припадає на 1946–1960 рр. Особливістю цього етапу є семантичне та структурне калькування російських термінів.

Характерною рисою п'ятого етапу (1961–1990 рр.) є прагнення тоталітарного режиму до «злиття» націй у спільноту, що згодом отримала б назву «радянський народ», а мовою міжнаціонального спілкування стала б російська. Проте, українські термінологи зосереджували увагу на дослідженні теоретичних засад термінотворення. Термінологія мала орієнтуватися на потреби націотворчого розвитку, «разом з цим вона має задовольняти і міжнародне наукове контактування» (Зарицький, 2004: 95).

П'ятий період розпочинається із здобуттям Україною незалежності, «проблема національної термінології набуває державної ваги» (Русанівський, 2000: 631). І сьогодні, коли спеціалізація флотів зростає і набувають дедалі ширшого розмаху міжнародні зв'язки, з'являється багато нових понять. Усе це потребує утвердження суто української морської термінології, бо ж відомо, що «поміж усіх мовних засобів саме термін є головним носієм фахових знань» (Скороходько, 2006: 22).

90-ті роки ХХ століття є найпродуктивнішими в розбудові української термінографії. З 1995 р. Термінологічний центр створив Єдину термінологічну базу даних (ЄТБД), яка містить близько 26000 українських термінів. Було оброблено законодавчі та нормативні акти, стандарти та словники Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), створено Міжнародні електротехнічні комісії (ІЕС), державні національні стандарти України, праці з термінознавства та лексикографії, довідники та підручники з відповідних галузей знань, статті в наукових виданнях тощо (Васенко, Дубічинський & Кримець, 2008).

У наш час «розбудова системи вищої школи в новому напрямку відбивається в якісному і кількісному оновленні» (Онуфрієнко, 2009: 311): УМТ функціонує в дисертаціях, монографіях, статтях, підручниках, зафіксована в термінологічних словниках, морських Державних стандартах України тощо. Зокрема, дослідження термінологічної системи водного транспорту, що охоплює термінологію і морського, і річкового транспорту, відбито в дисертаціях Н.П. Нікуліної, Є.М. Мотузенка, О.Я. Андріянової, Н.В. Загребельної (Нікуліна, 2019: 284); написано колективні монографії (Варинська, 2017; Varynska & Kornodudova, 2019).

Надруковано підручник загального спрямування «Українське термінознавство», де порушено й питання розвитку УМТ (Панько, Кочан & Мацюк, 1994); вийшли друком фахові посібники вузької спеціалізації, за якими викладають термінознавство в морських закладах вищої освіти України (Варинська, Гнот & Полупанова, 2004; Варинська & Корнодудова, 2012; Варинська & Корнодудова, 2019 та ін.).

У наш час Інститут енциклопедичних досліджень НАН України започаткував серію «Із словникової спадщини», що повертає до життя словники, створені на початку ХХ століття, які не лише є пам'ятками української мови, а

й дотепер зберігають своє наукове і практичне значення, бо «термінологічним працям належить велика роль у передаванні здобутків та збереженні наукової термінології від покоління до покоління» (Симоненко, 2014: 28).

«Російсько-український словник морської термінології (з англійськими відповідниками)» за редакцією Н.М. Неровні, що вийшов друком у 2000 р., – «перше в лексикографічній практиці видання, в якому зафіксовано морські терміни трьома мовами, продемонстровано сполучувальні можливості російських і українських термінів, подано інші важливі для користувачів відомості» (Неровня, 2000: 8). Словник, який містить близько 600 морських термінів та понад 15000 словосполучень, «можна вважати «банком» мікротекстів, які тлумачать значення та комунікативну спрямованість термінів» (Туровська, 2019: 343), що є особливо важливим, бо «термінологія (через навчальний процес) стає для студента основою його професійних навичок на рівні фахової комунікації» (Кочан, 2017: 50).

«Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів» вийшов друком у 2007 році. Він містить терміни морського, річкового, інترمодального, автодорожного, залізничного, трубопровідного транспорту (Чекаловець, 2007 та ін.).

У 2018 році побачив світ «Тлумачний словник морської термінології», у якому «морську термінологію подано українською мовою з перекладом на англійську мову» (Ляшкевич & Бабишена, 2018).

На шпальтах наукових видань термінознавчі проблеми морської термінології розглядають О.Г. Засенко, О.А. Дакі, Л.М. Торшина, О.Г. Гребенюк, А.М. Варинська, Н.В. Полупанова, М.А. Баранова, Н.М. Корнодудова, Е.В. Боєва, Л.В. Ярова, І.В. Єфименко, Н.М. Філіппова, В.В. Сушко, В.С. Мітенкова, О.А. Войцева та ін. (Нікуліна, 2019: 285).

Стандартизація термінології стала державною справою. На початку 2000-х рр. на замовлення Державного департаменту морського і річкового флоту Міністерства транспорту України опрацьовано Національні стандарти України, де закріплено правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до стилю українських нормативних документів (Обладнання навігаційне суднове. Терміни та визначення, 2006; Морська навігація та навігаційне обладнання суден. Умовні позначення і скорочення, 2006 та ін.). Перед затвердженням документи пройшли всебічне обговорення із залученням експертів із різних галузей знань.

Отже, із становленням України як незалежної держави дослідження УМТ набуває державної ваги, тому перед термінологами постають актуальні питання глибокого та всебічного дослідження терміносистеми морської галузі, що є необхідною умовою її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андріянова, О. (2004). Джерела формування української військово-морської термінології у Козацьку добу. *Морська держава*, 2, 58–60.
2. Андріянова, О. (2007). Запозичення у складі військово-морської термінологіки. *Українська термінологія і сучасність*, 7, 37–41.
3. Богородский, Б.Л. (1958). Термин мачта и его синонимы. *Ученые записки*, 144, 191–221.

4. Варинська, А.М. & Корнодудова, Н.М. (2019). *Ділова українська мова: конспект лекцій*. Одеса: НУ «ОМА».
5. Варинська, А.М. & Корнодудова, Н.М. (2012). Періоди формування морської термінології і її відбиток в українських пам'ятках писемності і словниках. *Семантика мови і тексту: Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня, 2012 року)* (с. 71–73). Івано-Франківськ: ПНУ ім. Василя Стефаника.
6. Варинська, А.М. & Корнодудова, Н.М. (2012). *Українська мова (за професійним спрямуванням). Науковий стиль і його засоби в професійному спілкуванні*. Одеса: ОНМА.
7. Варинська, А.М. (2017). Терміносистема морської галузі. У Войцева, О.А., Жаборюк, О.А. & Ковалевська, Т.Ю. (Ред.) та ін (2017) *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій* (с. 25–33). Одеса: ПолиПринт.
8. Варинська, А.М., Гнот, В.Г. & Полупанова, Н.В. (2004). *Українська мова: термінознавство морської галузі*. Одеса: ОНМА.
9. Васенко, Л.А., Дубічинський, В.В. & Кринець, О.М. (2008). *Фахова українська мова*. Київ: Центр учбової літератури.
10. Верхратський, І. (1864). *Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної*. Вип. І. Львів.
11. Горбач, О. (1958). *Українська морська й судноплавна термінологія*. Мюнхен.
12. Горбач, О. (1968). *Назви в мореплавній «рожі вітрів» нашого Причорномор'я*. Мюнхен.
13. Грінченко, Б.Д. (1907–1909). *Словарь української мови* (Т.1–4). Київ: Киевская Старина
14. Доценко, В.Д., Богатырев, И.В. & Вахарловский, Г.А. (1994) и др. *История отечественного судостроения* (Т.1–5). СПб: Судостроение.
15. Дубняк, К. (1928). Стан і завдання країнської географічної термінології. *Записки українського н.-д. інституту географії та картографії*, 1, 93–98.
16. Дубровський, В. (1926). *Російсько-український технічний словник*. Київ: Друк.
17. Жавжарова, Т.Л. (1999). Назви річково-морських суден запорозьких козаків. *Вісник Запорізького державного університету*, 1, 44–48.
18. Зарицький, М.С. (2004). *Актуальні проблеми українського термінознавства*. Київ: Політехніка.
19. Іваницький, С. & Шумлянський, Ф. (2006). *Російсько-український словник*. Київ: Обереги.
20. Іващенко, В. (2015). Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. *Термінологічний вісник*, 3(1), 5–16.
21. Ізюмов, О. (1930). *Російсько-український словник*. Харків: Державне Видавництво України – УАН.
22. Кияк, Т.Р. (1994). Проблеми української термінографії. Старі уроки в нових умовах. *Вестн. Харк. политехн. ун-та*, Вып. 1, №19, 191–198.
23. Корнодудова, Н.М. (2010). Походження, склад і функціонування морської термінології в українській літературній мові. *Мовознавчий вісник*, 10, 280–284.
24. Кочан, І.М. (2017). Українське термінознавство вчора, сьогодні, завтра. *Мовознавство*, 6, 44–53.
25. Кубійович, А. (Ред.) (1994–1995). *Енциклопедія Українознавства* (Т. I – III). Київ: Інститут української археографії АН України.
26. Кубійович, А. (Ред.) (1999–2003). *Енциклопедія Українознавства* (Т. I – IX). Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові.
27. Курило, О. (2004). *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».
28. Левченко, М. (1874). *Опытъ русско-украинскаго словаря*. Київ: Типографія Губернскаго Управління.

29. Ляшкевич, А.І. & Бабишена, М.І., (2018). *Тлумачний словник морської термінології*. Херсон: ХДМА.
30. Миколаєнко, Я. (1930). *Плитницька термінологія с. Сваром'я на Київському Поліссі*. Київ: Вісник Інституту Української Наукової Мови.
31. Миккульчик, Р. (2003). *Термінологія в працях Олекси Горбача*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 490, 52–57.
32. *Морська навігація та навігаційне обладнання суден. Умовні позначення і скорочення*. (2006). Київ: Держспоживстандарт України.
33. Неровня, Н.М. (Ред.). (2000). *Словник морської термінології: рос.- укр. з англ. відповідниками*. Київ: Видавничий дім «KM Academia».
34. Нікуліна, Н.В. (2019). Транспортна термінологічна мегасистема: огляд публікацій і тематика наукових розвідок. *Термінологічний вісник*, 5, 283–290.
35. *Обладнання навігаційне суднове. Терміни та визначення*. (2006). Київ: Держспоживстандарт України.
36. Огієнко, І.І. (1935). Для одного народу одна термінологія . *Рідна мова*, 2, 495–496.
37. Онуфрієнко, Г.С. (2009). *Науковий стиль української мови: навчальний посібник з алгоритмічними приписами*. Київ: Центр учбової літератури.
38. Островська, Г. (2017). *Про мову одеситів і не тільки*. Одеса: Друк Південь.
39. Панько, Т.І., Кочан, І.М. & Мацюк, Г.П. (1994). *Українське термінознавство*. Львів: Світ.
40. Русанівський, В.М. (1988). *Структура лексичної і граматичної семантики*. Київ: Наукова думка.
41. Русанівський, В.М. (Ред.) (2000). *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія.
42. Секунда, Т. (1930). Принципи складання української технічної термінології. *Вісник Інституту Української Наукової Мови*, 2, 11–22.
43. Селігей, П.О. (2008). Пуризм в термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*, 1, 46–66.
44. Симоненко, Л.О. (2001). Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність*, 4, 3–8.
45. Симоненко, Л.О. (2014). Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*, 4, 28–35.
46. Скороходько, Е.Ф. (2006). Позиційна інтерференція термінів як структурна характеристика наукового тексту. *Мовознавство*, 4, 22 – 31
47. Степаненко, Б. (1918). *Русско-Украинский словарь*. Київ: Жизнь.
48. Терпило, П. і П. (1918). *Словник російсько-український*. Київ: Друкарня Івана Васильченка.
49. Тимченко, Є. (1897). *Русско-Малороссійській словарь*. Київ: Типографія Імператорського Університета Св. Владимира Н.Т. Корчакь-Новицького.
50. Туровська, Л.В. (2005). *Військові звання та посади в Україні: історично-генетичний аспект вивчення української військової термінології*. Київ: Перун.
51. Туровська, Л.В. (2019). Термінографічні проблеми укладання словника суспільно-політичної термінології. *Термінологічний вісник*, 5, 341–351.
52. Уманець, М. & Спілка, А. (1925). *Словарь російсько-український*. Київ: Державне видавництво України.
53. Фоменко, В.Г. (1966). Про козацькі човни «чайки» та «дуби». *Український історичний журнал*, 8, 107–111.
54. Холодний, Гр. (1928). До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник Інституту Української Наукової Мови*, 1, 9–20.
55. Циткіна, Ф.А. (1993). Термінознавство на Україні й аспекти зіставних досліджень. *Мовознавство*, 2, 67–68.
56. Чайка, В.М. (1996). *Сторінки історії флоту України*. Севастополь: Рівненська друкарня.

57. Чекаловець, В.І. (2007). та ін. *Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів*. Одеса: ОНМУ.
58. Шаригіна, О. (2009). Створення та розвиток науково-технічної бази морського транспорту (друга половина XIX – початок XX століття). *Українознавство*, 2. 63–66.
59. Юрківський, В. (1928). З рибальської термінології с. Дуфінки на Одещині. *Вісник Інституту Української Наукової Мови*, 1, 80–83.
60. Якимович, Б.З. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)*. Львів: Світ.
61. Varynska, A. & Kornodudova, N. (2019). Maritime terminology in the format of international communication. Iserman, R., Dei, M., Rudenko, O., Tsekhmister, Ya. & Lunov, V. (Eds.). (2019). *Association agreement: driving integrational changes* (pp. 547–566). Chicago: Accent Graphics Communications. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3346533

Alla Varynska
Nataliia Kornodudova

FORMATION OF UKRAINIAN MARITIME TERMINOLOGY

The article is devoted to the topical problem of formation of Ukrainian maritime terminology. From the monuments of writing, from dictionaries published in different periods of historical development of society, as well as scientific works of historians and linguists who studied certain issues of Ukrainian maritime terminology, we selected Ukrainian maritime terms and demonstrated a specific style of representation of these terms in the above sources.

The article highlights the significant contribution of prominent linguists O.T. Gorbach, V.B. Yurkivsky, J.O. Dzendzelivsky, E.M. Motuzenka, A.A. Berlizova in the study of Ukrainian maritime terminology.

The peculiarities of the formation of Ukrainian maritime terminology, which depended on the history of the formation of terminological activity in Ukraine, are highlighted, and five periods of formation of maritime terminology are singled out, which have their own peculiarities.

Analyzing the periods of formation of Ukrainian maritime terminology, attention is focused on the use of terms of the period of Kievan Rus; examples from the maritime terminology that prevailed on the Black Sea in the XII-XIII centuries are given, and also the maritime terms of the Cossack era are defined.

Ukrainian maritime terminology includes both specific and borrowed terms, so information is provided on borrowing terms in different periods of formation of Ukrainian maritime terminology.

Analyzing the periods of formation of Ukrainian maritime terminology, we emphasize the importance of dictionaries by Mykhailo Levchenko, M. Umanets and A. Spilka, E. Tymchenko, B. Hrinchenko, S. Ivanytsky and F. Shumlyansky, B. Stepanenko, P. and P. Terpyl, V. Dubrovsky, V. Yurkivsky, J. Mykolayenko, O. Izyumov, in which the most common maritime terms were recorded.

Attention is paid to socio-political conditions: the times of cessation of terminological activity, its resumption with a tendency to copy from the Russian language, as well as the period associated with Ukraine's independence, when the problem of national terminology is gaining state importance.

The article summarizes that the language of science is a historical concept. The language of science transmits achievements in science, technology, education, culture, respectively, and changes with them. Therefore in each historical period it is possible to allocate characteristic tendencies of formation and features of formation of terminology. And although Ukrainian

maritime terminology has become the subject of study of many scientists, but the problems of its formation, functioning, development continue to be relevant and need further study.

Key words: Ukrainian maritime terminology, periods of formation, monuments of writing, dictionaries.

REFERENCES

1. Andriianova, O. (2004). Dzherela formuvannia ukrainskoi viiskovo-morskoj terminologii u Kozatsku dobu. *Morska derzhava*, 2, 58–60 (in Ukr.).
2. Andriianova, O. (2007). Zapozychennia u skladi viiskovo-morskoj terminoleksyky. *Ukrainska terminologhiia i suchasnist*, 7, 37–41 (in Ukr.).
3. Bogorodskij, B.L. (1958). Termin machta i ego sinonimy. *Uchenye zapiski*, 144, 191–221 (in Russ.).
4. Chaika, V.M. (1996). *Storinky istorii flotu Ukrainy*. Sevastopol: Rivnenska drukarnia (in Ukr.).
5. Chekalovets, V.I. (2007). et al. *Tlumachnyi anhlo-rosiisko-ukrainskyi slovnyk transportnykh terminiv*. Odesa: ONMU (in Ukr.).
6. Dotsenko, V.D., Bohatyrev, Y.V. & Vakharlovskiy, H. A. (1994) et al. *Ystoriya otechestvennogo sudostroenyia* (Vol. 1–5). St Petersburg: Sudostroenyie (in Russ.).
7. Dubniak, K. (1928). Stan i zavdannia krainskoi heohrafichnoi terminologhii. *Zapysky ukrainskoho n.-d. instytutu heohrafii ta kartohrafii*, 1, 93–98. (in Ukr.).
8. Dubrovskiy, V. (1926). *Rosiisko-ukrainskyi tekhnichnyi slovnyk*. Kyiv: Druk (in Ukr.).
9. Fomenko, V.H. (1966). Pro kozatski chovny «chaiky» ta «duby». *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 8, 107–111 (in Ukr.).
10. Horbach, O. (1958). *Ukrainska morska y sudnoplavna terminologhiia*. Miunkhen (in Ukr.).
11. Horbach, O. (1968). *Nazvy v moreplavni "rozhi vitriv" nashoho Prychornomia*. Miunkhen (in Ukr.).
12. Hrinchenko, B.D. (1907–1909). *Slovar ukrainskoi movy* (Vol. 1–4). Kyiv: Kievskaiia Staryna (in Ukr.).
13. Ivanytskyi, S. & Shumlianskyi, F. (2006). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk*. Kyiv: Oberehy. (in Ukr.).
14. Ivashchenko, V. (2015). Periodyzatsiia istorii stanovlennia ukrainskoi naukovoj terminologhii na tli terminolohichnoi diialnosti v Ukraini: tradytsiini vymiry. *Terminolohichniy visnyk*, 3(1), 5–16 (in Ukr.).
15. Iziunov, O. (1930). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk*. Kharkiv: Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy – UAN (in Ukr.).
16. Kholodnyi, Hr. (1928). Do istorii orhanizatsii terminolohichnoi spravy na Ukraini. *Visnyk Instytutu Ukrainskoi Naukovoï Movy*, 1, 9–20 (in Ukr.).
17. Kochan, I.M. (2017). Ukrainske terminoznavstvo vchora, sohodni, zavtra. *Movoznavstvo*, 6, 44–53 (in Ukr.).
18. Kornodudova, N.M. (2010). Pokhodzhennia, sklad i funktsionuvannia morskoj terminologhii v ukrainskii literaturnii movi. *Movoznavchyi visnyk*, 10, 280–284 (in Ukr.).
19. Kubiiovych, A. (Ed.) (1994–1995). *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* (Vol. I–III). Kyiv: Instytut ukrainskoi arkeohrafii AN Ukrainy (in Ukr.).
20. Kubiiovych, A. (Ed.) (1999–2003). *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* (Vol. I–IX). Lviv: Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka u Lvovi (in Ukr.).
21. Kurylo, O. (2004). *Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko „Osnovy” (in Ukr.).
22. Kyiak, T.R. (1994). Problemy ukrainskoi terminohrafii. Stari uroky v novykh umovakh. *Vestn. Khark. polytekhn. un-ta*, 1, (19), 191–198 (in Ukr.).
23. Levchenko, M. (1874). *Opyt” russko-ukrainskago slovarja*. Kiiv: Tipografija Gubernskago Upravlenija (in Ukr./ Russ.).

24. Liashkevych, A.I. & Babushena, M.I. (2018). *Thumachnyi slovnyk morskoi terminolohii*. Kherson: KhDMA (in Ukr.).
25. *Morska navihatsiia ta navihatsiine obladnannia suden. Umovni poznachennia i skorchennia*. (2006). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy (in Ukr.).
26. Mykolaienko, Ya. (1930). *Plytynska terminolohiia s. Svaromia na Kyivskomu Polissi*. Kyiv: Visnyk Instytutu Ukrainskoi Naukovoï Movy (in Ukr.).
27. Mykulchyk, R. (2003). *Terminolohiia v pratsiakh Oleksy Horbacha*. Visnyk Natsionalnoho universytetu „Lvivska politekhnika”, 490, 52–57.
28. Nerovnia, N.M. (Ed.). (2000). *Slovnyk morskoi terminolohii: ros.- ukr. z anhl. vidpovidnykamy*. Kyiv: Vydavnychiy dim “KM Academia” (in Ukr.).
29. Nikulina, N.V. (2019). Transportna terminolohichna mehasystema: ohliad publikatsii i tematyka naukovykh rozvidok. *Terminolohichnyi visnyk*, 5, 283–290 (in Ukr.).
30. *Obladnannia navihatsiine sudnove. Terminy ta vyznachennia*. (2006). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy (in Ukr.).
31. Ohienko, I.I. (1935). Dlia odnogo narodu odna terminolohiia. *Ridna mova*, 2, 495–496 (in Ukr.).
32. Onufriienko, H.S. (2009). *Naukovyi styl ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk z alhorytmichnymu prypysamy*. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury (in Ukr.).
33. Ostrovska, H. (2017). *Pro movu odesytiv i ne tilky*. Odesa: Druk Pivden (in Ukr.).
34. Panko, T.Y., Kochan, I.M. & Matsiuk, H.P. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo*. Lviv: Svit (in Ukr.).
35. Rusanivskiy, V.M. (1988). *Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
36. Rusanivskiy, V.M. (Ed.) (2000). *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia (in Ukr.).
37. Sekunda, T. (1930). Pryntsypy skladannia ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii. *Visnyk Instytutu Ukrainskoi Naukovoï Movy*, 2, 11–22. (in Ukr.).
38. Selihei, P.O. (2008). Puryzm v terminolohii: ukrainskyi dosvid naievropeiskomu tli. *Movoznavstvo*, 1, 46–66 (in Ukr.).
39. Sharyhina, O. (2009). Stvorennia ta rozvytok naukovo-tekhnichnoi bazy morskoho transportu (druga polovyna 19 – pochatok 20 stolittia). *Ukrainoznavstvo*, 2, 63–66 (in Ukr.).
40. Skorokhodko, E.F. (2006). Pozytsiina interferentsiia terminiv yak strukturna kharakterystyka naukovoho tekstu. *Movoznavstvo*, 4, 22–31 (in Ukr.).
41. Stepanenko, B. (1918). *Russko-Ukraynskii slovar*. Kyiv: Zhyzn (in Ukr.).
42. Symonenko, L.O. (2001). Ukrainska naukova terminolohiia: stan ta perspektyvy rozvytku. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*, 4, 3–8 (in Ukr.).
43. Symonenko, L.O. (2014). Ukrainska terminohrafiia: stan i perspektyvy. *Movoznavstvo*, 4, 28–35 (in Ukr.).
44. Terpylo, P. i P. (1918). *Slovnyk rosiisko-ukrainskyi*. Kyiv: Drukarnia Ivana Vasylichenka (in Ukr.).
45. Tsytkina, F.A. (1993). Terminoznavstvo na Ukraini y aspekty zistavnykh doslidzhen. *Movoznavstvo*, 2, 67–68 (in Ukr.).
46. Turovska, L.V. (2005). *Viiskovi zvannia ta posady v Ukraini: istorychno-henetychnyi aspekt vyvchennia ukrainskoi viiskovoï terminolohii*. Kyiv: Perun (in Ukr.).
47. Turovska, L.V. (2019). Terminohrafichni problemy ukladannia slovnyka suspilno-politychnoi terminolohii. *Terminolohichnyi visnyk*, 5, 341–351 (in Ukr.).
48. Tymchenko, Ye. (1897). *Russko-Malorossiiskii slovar*. Kyiv: Typohrafiia Ymperatorskago Unyversyteta Sv. Vladymira N.T. Korchakъ-Novytskago (in Ukr.).
49. Umanets, M. & Spilka, A. (1925). *Slovar rosiisko-ukrainskyi*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).
50. Varynska, A. & Kornodudova, N. (2019). Maritime terminology in the format of international communication. Iserman, R., Dei, M., Rudenko, O., Tsekhmister, Ya. & Lunov, V. (Eds.). (2019). *Association agreement: driving integrational changes* (pp. 547–566).

- Chicago: Accent Graphics Communications. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3346533 (in End.).
51. Varynska, A.M. & Kornodudova, N.M. (2012). Periody formuvannia morskoi terminolohii i yii vidbytok v ukrainskykh pamiatkakh pysemnosti i slovnykakh. *Semantyka movy i tekstu: Materialy KhI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Ivano-Frankivsk, 26-28 September 2012)* (pp. 71–73). Ivano-Frankivsk: PNU im. Vasylia Stefanyka (in Ukr.).
  52. Varynska, A.M. & Kornodudova, N.M. (2012). *Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam). Naukovyi styl i yoho zasoby v profesiinomu spilkuванні*. Odesa: ONMA (in Ukr.).
  53. Varynska, A.M. & Kornodudova, N.M. (2019). *Dilova ukrainska mova: konspekt lektsii*. Odesa: NU “OMA” (in Ukr.).
  54. Varynska, A.M. (2017). Terminosystema morskoi haluzi. Odeska linhvystychna shkola: u prostorakh interpretatsii. Odesa: ONU im. I.I. Mechnykova (in Ukr.).
  55. Varynska, A.M., Hnot, V.H. & Polupanova, N.V. (2004). *Ukrainska mova: terminoznavstvo morskoi haluzi*. Odesa: ONMA (in Ukr.).
  56. Vasenko, L.A., Dubichynskiy, V.V. & Krymets, O.M. (2008). *Fakhova ukrainska mova*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury (in Ukr.).
  57. Verkhratskyi, I. (1864). *Pochatky do ulozhennia nomenklatury y termynolohii pryrodopysnoi, narodnoi*. Vyp. I. Lviv (in Ukr.).
  58. Yakymovych, B.Z. (1992). *Istoriia ukrainskoho viiska (vid kniazhykh chasiv do 20-kh rokiv 20 st.)*. Lviv: Svit (in Ukr.).
  59. Yurkivskiy, V. (1928). Z rybalskoi terminolohii s. Dufinky na Odeshchyni. *Visnyk Instytutu Ukrainskoi Naukovoï Movy*, 1, 80–83 (in Ukr.).
  60. Zarytskyi, M.S. (2004). *Aktualni problemy ukrainskoho terminoznavstva*. Kyiv: Politekhnik (in Ukr.).
  61. Zhavzharova, T.L. (1999). Nazvy richkovo-morskykh suden zaporozkykh kozakiv. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu*, 1, 44–48 (in Ukr.).

УДК 811.161.2'373.46

О.А. ДІЛЬНА
м. Львів, Україна

ПРО СТОРИТЕЛІНГ ТА ІНШУ «МАРНИЦЮ» В ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано часто вживані останніми роками англізми на -інг у терміносистемах методики викладання мови та літератури. Основну увагу зосереджено на тих інішомовних словах, що не відповідають фонетичним і словотвірним законам української мови. З'ясовано основні причини появи і популяризації англізмів у термінології, а саме: стислість, однозначність, експресивність новизни, бажання підвищити авторитет мовця і його професії. Запропоновано можливі варіанти заміни недоречних запозичених слів власне українськими мовними засобами (словами і словосполученнями).

Ключові слова: англізми, запозичені слова, квазітерміни, слова інішомовного походження, термінологія методики викладання мови та літератури.